

ŞƏKİ ƏDƏBİ MÜHİTİNİN “ŞƏKİDƏN GƏLƏN SƏSLƏR”İ BARƏDƏ MÜLAHİZƏLƏRİM

*Qiymət MƏHƏRRƏMLİ**

Xülasə

Məqalədə şair-tədqiqatçı Ramiz Orsərin tərtib etdiyi “Şəkidən gələn səslər” kitabında əhatə olunmuş XIII-XXI əsr Şəki ədəbi mühiti nümayəndələrinin həyat və yaradıcılığı, əsərlərindən nümunələr barədə mülahizələr öz əksini tapmışdır. Bu tədqiqat əsəri çoxəsrlik Şəki ədəbi mühitinin nümayəndələri haqqında ensiklopedik bilgi kitabıdır.

Açar Sözlər: Şəki, Azərbaycan, Ramiz Orsər, Şair, Aşıq, Ədəbi Mühit

ŞEKİ EDEBİ MUHİTİNİN “ŞEKİDEN GELEN SESLER”İ HAKKINDA DÜŞÜNCELERİM

Özet

Makalede şair-araştırmacı Ramiz Orserin tertip ettiği "Şekiden gelen sesler" kitabında çevrelenmiş XIII-XXI yüzyıl Şeki edebi muhiti temsilcilerinin hayatı ve eserleri, eserlerinden örnekler hakkında yorumlar yer almıştır. Bu araştırma eseri yüzyıllarca Şeki edebi muhิตinin temsilcileri hakkında ansiklopedik bilgi kitabıdır.

Anahtar Kelimeler: Şeki, Azerbaycan, Ramiz Orser, Şair, Ozan, Edebi Muhit

MY CONSIDERATIONS ON “THE VOICES COMING FROM SHAKI” OF THE LITERARY HERITAGE OF SHAKI

Summary

The considerations about life and practical activities, examples from compositions of XIII-XXI century representatives of Shaki literary entourage reflected in the book of “The voices coming from Shaki”, compiled by poet-researcher Ramiz Orser, are reflected in this article. This research work is an encyclopedic knowledge book respecting centuries-old exponents of Shaki literary heritage.

Key Words: Shaki, Azerbaijan, Ramiz Orsar, Poet, Ashug, Literary Heritage

Şəkidən səslər gəlir...

Bu səsləri eşitməmək mümkünsüzdür... Çünki bu səslər tarixin dərinliklərindən boy verir...

Bu səslər qan yaddaşımızı təzələmək üçün daşları, qayaları yararaq, yerin alt qatından qaynayıb üzə çıxır, axıb-axıb durulur, durulduqca da sanki gözlərimiz önündə səslər abidəsinə dönür: “Şəkidən gələn səslər” kitabəsi kimi.

Hədiyyə olduğu gündən bu anadək yazı stolumun yaraşığına çevrilmiş bu möhtəşəm abidənin təsirindən çıxıb bilməmişəm. Sən demə, sözə, şeiriyyətə bu qədər vurğun olmağıma baxmayaraq, mənim hələ doğulduğum dilbər yurdumun qələm adamları barədə məlumatım

* Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu, el-mek: qiymet-555@mail.ru

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3572-1284>

olduqca səthiymiş. Mən yalnız üzdə olan Şəki əsilli şairlərin yaradıcılığına bələdəmmiş. Bəş elmi və ədəbi ictimaiyyətin diqqətindən kənarda qalan, yalnız görkəmli araşdırmaçıların tədqiqat əsərlərində “gizlənilən qalan” bu şairləri niyə bizə vaxtında təbliğ edib, barələrində məlumat verməyiblər? Düzü, mən hələ də təəccüb içərisindəyəm: doğrudan-doğruya sanki hansısa xəbis bir əl bu şairlərin yaradıcılıqları üzərinə kölgə salmaq üçün ciddi səy göstərmiş, onları qədirşünas insanların, poeziya bilicilərinin, şeirsevərlərin diqqətindən kənarlaşdırmaqda maraqlı olub. Yoxsa, nədən ədəbiyyat tariximizi özündə əks etdirən dərslik və müntəxabatlarda üç-dörd Şəki əsilli şairdən savayı kimlərsə adının çəkilib, haqqında, yaxud əsərləri barədə məlumat verilmədiyinin səbəbini kim açıqlaya bilər?

Orta məktəb, eləcə də ali məktəb dərsliklərində aşığı adı gələndə Şəkinin Layısqı kəndində yaşayıb fəaliyyət göstərmiş azman aşığı Molla Cumadan başqa hansısa Şəki doğumlu aşığın adını belə eşitməmişdim. Əlbəttə ki, çox təəccüblüdür: necə ola bilər ki, müasirləri arasında böyük şöhrət qazanmış Aşığı Molla Cumanın hətta özünün yetirmələri olmasa belə, aşığılığın bu cür yüksək mərtəbəsinə gəlib çatmış ustadın heç olmasa aşığılığının təsirindən də olsa, bu torpaqda heçmi aşığı yetişmədi? Sonralardan Aşığı Sakiti görüb tanıdım. Şeir yaradıcılığını və aşığı kimi ifasını dinləyib çox bəyəndim. Məlumatımın azlığı məni dinc buraxmırdı. Sonra öyrəndim ki, Aşığı Sirac və Aşığı Əhməd adlı aşığılarımız olub Şəkiddə. Təkcə bu aşığılarımız olub bu yurddə?... İllər boyunca bu sual məni maraqlandırsa da, heç nədən xəbərim olmadığı halda, lap yaxınlarda Türk dünyasında folklor araşdırmaçılığı sahəsində özünəməxsus yeri və çəkisi olan, hər cür ad və titullardan uzaq alimlər alimi Əli Şamillə bir görüşümüzə o bizə şəxsən mənim dədə-baba yurdu Zəyziddən Aşığı Əhməd adlı aşığı xeyli miqdarda şeirini tapdığını və yaxın zamanlarda onun kitabının çapa hazırlandığını söylədi. Doğrusu, bu mənim üçün əsl sürpriz idi və Əli müəllim, deyəndə ki, bu kitabdakı şeirlərlə bir şair kimi sən də tanış olmanı və kitaba redaktorluq etməni istərdim, nə gizlədim, çox sevindim. Doğrudanmı, qədim saz sənəti, aşığılıq gələni mənim Şəkiddə, hətta doğma Zəyziddində də özünün doğma yerini bəşirəyibmiş?! Nədən də olmasın axı!? Qədim sakların, oğuz yurdu övladlarının minillərlə ölçülən varoluşu dövründə qopuza, saza bağlılığı bu qədim türk yurdu sakinlərinin ruh ehtiyacı və əbədi alın yazısı demək deyilməyi?!

Bu gün isə sevincimizin həddi-hüdudu yoxdur: Şəkimizin gözəl şairi, ədəbiyyat araşdırıcısı Ramiz Orsər öz çiyinə götürdüyü olduqca ağır bir yükün altından bacarıqla çıxıb. O, hətta onlarla aşığı-şairin – Baş Layısqılı ustad aşığı Molla Cuma (1854-1920), Aşağı Layısqılı Aşığı Əhməd (1883 - ...), Biləcikli Aşığı Musa (1896 - ...), Şəkili Aşığı Novruz (XIX əsr), Baş Layısqılı Aşığı Hacibala (1905-1974), Baş Layısqılı Aşığı Əhməd Qaffarov (1907-1977), Şin kəndindən Aşığı Güləhməd (1920 - ...), Baş Layısqılı Aşığı Məmməd Bayramov (1921-2007), Baş Göynüklü Aşığı İsmayıl (Bay İsmayıl) (1929-2015), Baş Layısqılı Aşığı Nəzir (1930-1970), Baş Layısqılı Aşığı Sirac (1930-2007), Dağıstanın Axtı rayonunun Xnov kəndində doğulmuş, uşaq yaşlarından ailəlikcə Şəkiyə köçərək, ömrünün sonunadək burada yaşamış və ustad aşığı Dədə Şəmşirdən aşığılıq sənətinin sirlərini öyrənmiş Aşığı Sakit Köçəri (1946-2010) barəsində səhih məlumat və yaradıcılıqlarından nümunələr verməklə, Azərbaycan aşığı sənətinə öz töhfələrini vermiş sənətkarları oxuculara yenidən tanıtdığı və sevdirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Ramiz Orsər XIII əsr məşhur “Apardı könlümü bir xoş qəmərüz canfəza dilbər” misrası ilə başlayan hələlik ilk anadilli qəzəlin müəllifi kimi tanıdığımız İzzəddin Həsənoğlunun müasiri Ənbəroğlunun “Apardı əqlimi məndən bu gün bir sərvə-siminbər” misrası ilə başlayan altı beytdən ibarət qəzəlini də “Şəkiddən gələn səslər”də oxuculara təqdim etməklə, Şəki ədəbi mühitinin ilk yaradıcılarının necə qədim tarixə mənsubluğunu yenidən gündəmə gətirir. Təbii ki, araşdırmaçı bu məlumatı özündən uydurmur, o, doğum və ölüm tarixi tam dəqiqliyi ilə hələlik məlum olmayan Ənbəroğlu barədə böyük Azərbaycan tədqiqatçı-alimi Salman Mümtazın “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında dərc olunmuş yazısına (Mümtaz, 1929: 49) əsaslanaraq məlumat verir: “Bu əhli şair hicri VIII əsrin ilk yarısında (XIII əsrin birinci yarısında) Şirvanlı Molla Qasım, İsfərayinli Həsənoğlu və digər bəzi Azərbaycan şairləri ilə

müasir və yaxud bir az sonra yaşamış bir simadır. Təəssüf olsun ki, Ənbəroğlu kimi böyük bir şairdən bu gün bizə min dürlü məşəqqət ilə yetişən ədəbi miras eynən Həsənoğlundan qalma miras qədrindədir" (Orsər, 2018: 28).

Ramiz Orsər S.Mümtazın qənaətinə əsaslanaraq qeyd edir ki, Ənbəroğlunun doğma dilimizdə yazılmış bu qəzəli 1919-cu ildə Şəkinin Gəncəli məhəlləsində uçmuş Şeyx məscidinin çardağından tapıldığı üçün qəzəl sahibinin məhz şəkili şair olduğu öz təsdiqini tapır. Salman Mümtazın yazdığına görə, Ənbəroğlu qəzəlinin mətləsi Həsənoğlu qəzəlindəki mətlənin demək olar ki, eynidir. Hankısı hankısına nəzirə olaraq söylədiyini qəti surətdə göstərmək hələlik çətindir. Əruz ilə yazılan bu qəzəllərin bəhrləri bir olduğu kimi, qafiyələri də bir vəzndədir. Yalnız səbəbləri ilə mövzularında bir fərq və bir ayrılıq vardır.

"Şəkiddən gələn səslər" kitabının nüvəsi saydığımız Ənbəroğlu qəzəlini oxuculara təqdim etməklə, onların XIII əsr anadilli poeziyamızın daha bir möhtəşəm siması və yaradıcılıq nümunəsi ilə tanışlığına vəsilə olmaq istəyirik:

Apardı əqlimi məndən bu gün bir sərvə-siminbər,
Saçı sünbül, bəni filfil, yanağı gül, boyu ərər.

Bu dörd nəsnə rəvan olmuş yarın şirin dodağından,
Biri heyvan, biri mənqub, biri zəməzəm, biri kövsər.

Bu dörd nəsnə tülü etmiş yarın görklü cəmalından,
Biri ayü, biri gündüz, biri Zöhrə, biri Ülkər.

Bu dörd pirin duasilə dilərəm yazımı Həqdən,
Biri İsa, biri Musa, biri Zünun, biri Cəfər.

Bu dörd nəsnə ilə olsam, ollam bu dünyada beş gün,
Biri saqi, biri şahid, biri şəmü, biri peykər.

Bu dörd nəsnəni sevmişdir şikəstə Ənbərin oğlu,
Biri izzət, biri işrət, biri nemət, biri dilbər.

Haqqında söhbət açdığımız möhtəşəm topluda tərtibçi XVIII-XIX əsrlərdə yaşamış məşhur Şəki şairləri - Şəkili Süleyman (XVIII əsr), Şəkili Nəbi (XVIII əsr), Məhəmmədhüseyn xan Müştəq (XVIII əsrdə yaşamış, 1759-1780-ci illərdə Şəki xanı olmuşdur), Molla Məhəmməd Hüzni (XVIII-XIX əsrlər), Kərim ağa Fateh (1783-1858), Hacı Mahmud Əfəndi Nafe (1811-1876), Molla Qasım Zakir (XVIII-XIX əsrlər), Molla Yusif Raci (XVIII əsr), Molla İsrail Bidazi (XVIII əsr), Əhməd Əfəndi Zövqi (XIX əsr), Molla Turab Bürcü (XIX əsr), Hacı Rəsul Rəsul (1802-1882), Mustafa ağa Şuxi (XIX əsr), Osman Biçarə (XIX əsr), Molla Oruc (XVIII-XIX əsrlər), Molla Abbas Aşuftə (güman ki, XVIII-XIX əsrlərdə yaşamışdır), Rəsul Dülğər (1825-1888), Lətif Nəqqaş (XIX) və s. şairlər barədə yazılı mənbələrdən aldığı məlumatı (doğum-ölüm tarixləri, həyat və fəaliyyət dövrləri və digər bilgilər) və onların şeirlərini toplayıb

çap etməklə çoxəsrlik bir ədəbi çevrənin hələ oxuculara məlum olmayan ədəbi irsi ilə bizi tanış edir.

Şəkinin mötəbər maarifçi xanımlarından olan Xalisə Qarı (XVIII əsrin ikinci yarısında Şəkinin Qışlaq hissəsində doğulub) barədə məlumatdan öyrənirik ki, uşaq yaşlarından öz iti ağı və hafizəsi ilə seçilən Xalisənin atası Hacı Bayram da dövrünün tanınmış ziyalılardan olub. “Dərin mənalı söhbətləri, əhatəli biliyi ilə şöhrət qazandığından, yaşlılar, qocalar ona “Qarı” (qoca, çoxbilmiş) təxəllüsü vermişlər...” (Orsər, 2018: 80) Ürəyi maarifçilik, savadsızlığa qarşı mübarizə hissiylə çırpınan Xalisə atasının maddi və mənəvi dəstəyi sayəsində evlərində məktəb açaraq, qızların savadlanmasına kömək etməyə başlayır. Şagirdlərini şəxsi kitabxanasındakı kitablara təmin edən Xalisə, qızlara öz şeirlərindən də oxumaqla onların elmə, ədəbiyyata marağını daha da artırardı...

Xalisə Qarının müasiri olmuş qadın şairlərdən Mah xanımın (çox güman ki, bu, şairin ədəbi təxəllüsüdür) adını da kitabda fəxrlə çəkən müəllif, onun XIX əsrdə yaşayıb-yaratdığını, Şəki ədəbi mühitində xüsusilə tanınıb-sevildiyini bildirir. “Bunu Mah xanımın müasiri olan şairlərdən Mustafa ağa Şuxi və Mahtab xanımla yazışmaları da sübut edir”, - deyə qeyd edən tərtibçi, xalq şeirinə yaxından bələd olan qələm ustasının öz şeirlərini əsasən qoşma, çarpıra kimi növlərdə, hətta satirik üslubda da yazdığını bildirir.

Mah xanımın müasiri və yaxın rəfiqəsi olduğu hesab edilən Mahtab xanımın isə (XIX əsr) əldə olan yalnız bir qoşmasıdır ki, “aşıq şeirinə dərindən bələd olduğu və ona meyl etdiyi, nıkbın ruhlu şeirlər yazdığı bu bir qoşmasından da bəlli olur”:

Başına döndüyüm, ay Mah xanım,
O güllü bağlara varmışam bu gün.
Gecə-gündüz canı-dildən sevdiiyim,
Qönçə güllərini dərmışəm bu gün.

Səhərdən varmışdım o gözəl bağa,
Bir tuti quş gəlib qondu budağa.
Mübarək qədəmin basdın otağa,
Gizlincə sirrimi vermişəm bu gün.

Dolanıb başına, düşüm ayağa,
Bir canım var, yara verim sadağa.
Əlimdə piyalə qabaq-qabağa,
Yarımı yuxuda görmüşəm bu gün.

Mahtabam, yaman günüm keçildi,
Dolandı saqilər, badə içildi.
Gözün aydın olsun, baxtım aşıldı,
Bir ali nəsibi sevmişəm bu gün.

Tərtibçi XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış fəal maarifçi qadın, qəlbi vətənpərvərlik hissləri ilə döyünən şair Maral xanım Nəbizadənin "Bacılarə xitab" şeirini də kitabda verməklə müasir poeziyamızda olduđu kimi, Azərbaycan klassik ədəbiyyatı xəzinəsinin zənginləşməsində xüsusi rolu olmuş Şəki əsilli xanım şairlərin bədii yaradıcılığına yüksək dəyər vermişdir. Azərbaycanın məşhur maarifpərvər xanımlarından olan Gülarə Qədirbəyova (Köylüqızı), Səidə İmanzadə, Ülkər Hüseynova kimi dəyərli ziyalı xanımların həyat və fəaliyyəti ilə bağlı məlumatlar da kitabda xüsusi yer tutur.

Qeyd olunduđu kimi, göstərilən nümunələr sübut edir ki, XII-XX Azərbaycan poeziyasının zənginləşməsində xüsusi rolu olmuş Məhsəti xanım Gəncəvi, Rəziyyə Gəncəvi, Gülsad, Fatma xanım Ani, Güllər Pərisi, Sahib Sultan Dünbülü, Xədicə Sultan xanım, məşhur

Əziziyəm, Qarabağ,

Şəki, Şirvan, Qarabağ,

Tehran cənnətə dönsə,

Yaddan çıxmaz Qarabağ! -

bayatısının müəllifi, Xurşidbanu Natəvanın bibisi Ağabəyim Ağa Ağabacı, Xurşidbanu Natəvan, Heyran xanım, Aşığı Pəri, Nımtac xanım, Fatma xanım Kəminə, Ziba xanım Ləli, Aşığı Bəsti, Rəncur Şahnigar xanım, Aşığı Sənəm, Qonçabəyim, Aşığı Hamayıl, Məşədi xanım Leyli, Qəmərbəyim Şeyda, Cahansuz (Cəfərzadə, 2005) və onlarla digər xanım şairlər sırasında Şəki ədəbi mühitinin yetirməsi olan qadın şairlərin xüsusi yeri, çəkisi vardır. Sevindirici haldır ki, Ramiz Orsərin verdiyi məlumatlara və gətirdiyi nümunələrə biz "Azərbaycan qadın şairləri antologiyası" kitabında da rast gəldik və bir daha əmin olduq ki, Azərbaycan anadilli poeziyasının qadın qolu öz səmimiliyi, axıcılığı, dil səlisliyi, şirinliyi ilə seçilməklə yanaşı, şeir texnikasına ciddi əməl olunaraq, yüksək ustalığı və bacarıq nümayiş etdirməklə yaradılması baxımından da diqqəti çəkdiyi üçün, ədəbiyyatşünaslıq elminin mühüm tədqiqat sahəsi kimi öz araşdırıcılarının yolunu gözləməkdədir.

Kitabı səhifə-səhifə çevirdikcə, sanki bütöv ədəbi era ilə, həmçinin şanlı tariximizlə baş-başə qalır, Azərbaycanımızın, Türk, eləcə də Şərq dünyasının təlatümlü, keşməkeşli inkişaf yolunun göz önündə canlandığına şahidi oluruq. Çünki kitabda təqdim olunan şairlərin əksəriyyətinin yaradıcılığında dövrün, zamanın ictimai-siyasi hadisələri, çəkişmələr, çevrilişlər, təbəqələrarası ziddiyyətlər, cəmiyyəti geriliyə sürükləyən mövhumat və xurafat girdabından çəkib çıxarmağa yönəlik mənzum, didaktik əsərlər, fəlsəfi traktatlar, eyni zamanda lirik poeziya, yaxud nəsr nümunələri mühüm yer tutur.

Görkəmli Azərbaycan mütəfəkkiri, dramaturqu, yazıçı və komediyanəvisi, dövlət xadimi Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878), məşhur mətnşünas-alim, kitabşünas, kallıqraf və xəttat Əbdülcəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə (1817-1897), məşhur şair və ədəbiyyatşünas İsmayıl bəy Nakam (1829-1906), folklorşünas, şair-tərcüməçi, yazıçı Abdulla bəy Əfəndizadə (1873-1928) və s. barəsində bu gün elmi və ədəbi ictimaiyyətə məlum olan məlumatların daha da zənginləşməsinə çalışan tərtibçi, eyni zamanda Şəkinin görkəmli din xadimləri Əhməd Nəbi Əfəndi (1850-1935), Məhəmmədhasən Şəkuyi (1853-1932), Nurməhəmməd Əfəndi (1869-1930) barədə də oxuculara ətraflı məlumat verir.

Kitabda bir cıgəli müxəmməs diqqətimizi çəkdi. Klassik muğam ifaçılarının dilindən çox eşitmişik bu şeiri. Xüsusilə də, görkəmli xanəndə Zülfü Adıgözəlovun boğazları bu müxəmməs üçün Tanrı tərəfindən yaradılmış bir ecazdı sanki. Bəlkə də şairi bu müxəmməsi yazmağa elə Yaradanın özü sövq edibmiş ki, nə zamansa, hansısa bir ustad xanəndənin möhtəşəm ifası üçün təməl, bünövrə yaransın. Diqqət edək:

Dilbər, sənin ol gülşənü və gülzarına qurban,

On dörd gecəlik ay tək ruxsarına qurban,
 Əyri qaşına, türreyi-zər tarına qurban,
 Süzgün gözüne, nərgisi-xummarına qurban.
 Ey sevgili yarım,
 Ey türfə nigarım,
 Sənsən gülüzarım,
 Yox səbrü-qərarım,
 Xəllaqına, peyğəmbərinə, tanrına qurban.

Gər ərşi-fələkdən yenə yüz huri-cəhanə,
 Görməz sənə bənzər gözəli çeşmi-zəmanə,
 Morğani-çəmən gördü rühün, çəkdi zəbanə,
 Başlandı gözəl nəğmə, xoş ahəngü, tərənə,
 Yandım mən, aman yar,
 Qaşları kaman yar,
 Ey ruhu rəvan yar,
 Zülmündən usan, yar,
 On dörd gecəlik ay tək ruxsarına qurban.

Xali-siyahin qara qalıb rəngi-bəlali,
 Qoftari-ləbin şirin edib şəhdi-zülali,
 Əbrulərin yaytək əyib göydə hilali,
 Yengi ayının yoxdu bu dünyadə zəvali,
 Ey cahü cəlalım,
 Ey mah cəmalım,
 Ey bədrü hilalım,
 Gəl, qadanı alım,
 Əyri qaşına, türreyi-zər tarına qurban.

Gəl eşqinə sərvi-xuraman sən ol, gəl!
 Məczubuna, məftununa canan sən ol, gəl,
 Qara gününə mehri-dirəxşan sən ol, gəl,
 Ey sərvi-rəvan, zülfi-pərişan sən ol, gəl,
 Ver zib cəmalə,
 Yax vəsmə hilalə,
 Ey gözləri alə,

Süzgün gözüne, nərgisi-xummarına qurban.

Çün dərdim olub, ruzi əzəldən sənə məlum,
Mövzun bəyatilə qəzəldən sənə məlum,
Yoxdur üzümün fərqi xəzəldən, sənə məlum,
Çəkməz əlin üşşaq gözəldən, sənə məlum,
Ey dilbəri-tənnaz,
Ey sovləti şəhbaz,
Etmə Bəbirə naz,
Gəl, ol mənə həmrəz,
Xəllaqına, peyğəmbərinə, tanrına qurban.

Zənnimizcə, müxəmməsi oxuyan, Azərbaycan klassik muğamını və ədəbiyyatını sevən hər bir kəsin qəlbində bu misraların oxunduğu ritmin sədaları cövlan etməyə başladı. Bu yerdə oxucunun təqdim olunan cıqalı müxəmməsin sahibi XIX əsrdə Şəkiddə yaşayıb-yaratmış Dəli Bəbir adlı şairlə tanışlığına ehtiyac duyulur. Doğum və ölüm tarixləri məlum olmayan şairin "adındakı "Dəli" sözü indiki mənə yükündə yox, şeirlərindəki cəngavərlik ruhu, təbiətindəki igidlik, cəsurluq, qorxmazlıqla bağlı ola bilər" - qənaətinə gələn tərtibçinin fikirləriylə tamamilə razıyıq. Hətta mətləbdən uzaqlaşmadan deyə bilərik ki, Şəkinin Baş Zəyzid kəndinin 94 yaşlı sakini Əliyə nənənin (o, ötən il rəhmətə gedib) dilindən dəfələrlə "Dəli Bəbir" xitabını eşitmişəm. Əliyə nənəmiz bu söz birləşməsinə, yaxud adı övlad və nəvələrini oxşamaq, əzizləmək məqsədilə işlədərdi. Təəssüf ki, mən ondan bu əzizləmə kəlməsinin mənasını, çalarını soruşub öyrənməmişəm. Kitabda "Dəli Bəbir" adlı şairin imzası və təqdim olunan şeiri ilə tanış olunca anladım ki, nənəmizin, eləcə də şəkiliblərin dilində özünə "vətəndaşlıq hüququ" qazanmış bu xoş xitab dəli-doluluq, belə demək mümkünsə, ərköylük, özgürlük mənası daşıyır əslində. Çünki nənəmiz kimisə çox istəyəndə, belə deyirdi: "A Deli Bəvir, niyə gəlif nənəyə heş deymirsən?!" (Yəni, bununla nənə övladları üçün çox darıxdığını ifadə etmək istəyirdi). Yaxud, gülə-gülə "Dəli Bəbir", yəni nəvəni zorla da olsa, süfrədəki bütün təamlardan dadmağa sövq edirdi. Bütün bunları xatırladıqca bu qənaətə gəlirəm ki, Şəkiddə yaşayıb-yaratmış şairin səs-sədasının, sorağının şəhərin ən yaxın kəndlərindən sayılan Zəyzidə çatması nədən ağılabatan sayılmasın?! Və bu mövqedən çıxış edərək, şəkiliblərin, eləcə də həmkəndlilərimizin dilində Dəli Bəbirin adının hallanmasını el şairinə xalq sevgisinin təcəssümü kimi qəbul edilməsini məqbul sayırıq.

Şəkiliblər yurdun görkəmli elm, ədəbiyyat, mədəniyyət xadimlərinə, aparıcı ictimai fikir adamlarına, alim və ziyalılarına həmişə hörmətlə yanaşıblar. Böyük Mirzə Fətəli Axundov, Rəşid bəy Əfəndiyev, Salman Mümtaz, Sabit Rəhman, Əbdüləzzəl Dəmirçizadə, Bəxtiyar Vahabzadə, Yaşar Qarayev, Mahmud İsmayıl, Aydın Məmmədov, Zaman Qarayev, Hikmət Ziya, Arif Abdullazadə, Rövzət, Vaqif İbrahim, Məmmədiyyə Yusifzadə, Sabir Abdulla, Abdul Qəni, Şahid Məmmədkərimov, Abbas Əmbala... və kitabda elmi-ədəbi-ictimai fəaliyyətləri barədə məlumat verilərək, əsərlərindən nümunələr təqdim edilmiş saya-hesaba gəlməyən neçə-neçə söz, fikir adamının işıqlı xatirəsi qarşısında hər zaman ehtiramla baş endirir Azərbaycan xalqı. Eyni zamanda, Şiməmməd Hüseynov, Hikmət Əbdülhəlimov, Ramazan Qafarlı, Ramil Əliyev, Vaqif Aslan, Qoca Xalid, Qiymət Məhərrəmli, Ələsgər Davudoğlu, Ramiz Orsər, Mayıs Səlim, Elşad Məmmədli, Zaur İlhamoğlu, Vəlif Zöhraboğlu, Hədiyyə Şəfaqət, Akəm Xaqan, Tural Adışirin və elmi-ədəbi ictimaiyyətin əsərlərini hər zaman sevə-sevə oxuduğu daha neçə-neçə istedadlı elm xadimi, şair və yazıçı ilə bir daha yaxından tanış oluruq bu kitab vasitəsilə...

Bütün bunlar təqdir olunmağa layiq işlərdir. Lakin unutmamaq olmaz ki, dövr, zaman keçdikcə Şəki ədəbi mühitinin dünya ədəbiyyatı xəzinəsini öz bənzərsiz əsərləri ilə zənginləşdirmiş bir dahi söz sərkindəsinin adı onu sevənlərin qəlbində getdikcə ucalan, ucaldıqca daha da möhtəşəmləşən söz-sənət heykəlinə çevrilməkdədir: dahi şairimiz, XX-XXI əsr Azərbaycan-Türk poeziyasının mögikani Bəxtiyar Vahabzadə! (1925-2009). Ustadımız haqqında saysız-hesabsız elmi əsərlər yazılmış və yazılacaqdır. Buna görə də, biz yaxın günlərdə Şəkidə unudulmaz şairimizin dünyaya göz açdığı dədə-baba ocağında ev-muzeyinin açılış törənində iştirak etdik və bu sevinci bir daha oxucularımızla bölüşməkdən məmnunluq duymaqdayıq. Çünki böyük Bəxtiyarımızın ruhu dolaşan bütün yerlərdə ona olan tükənməz xalq, millət sevgisinin şahidi oluruq. Həmişəyaşar Bəxtiyarımızın kitabda verilmiş məşhur “Bir salama dəymədi” şeirini bir daha oxucularımıza ərmağan etməklə təsəlli tapırıq:

Bu gün mən səni gördüm,
 Salam vermək istədim,
 Üzünü yana tutdun.
 Söylə, illərdən bəri
 Qəlbimizin bir duyub
 bir vurduğu illəri,
 Axı, nə tez unuttun?
 Beş ildə gözümüzdən axan o qanlı sellər,
 Bir salama dəymədi?
 Həyəcanla, fərəhlə, qəmlə dolu o illər
 Bir salama dəymədi?
 Heç üzümə baxmadan yanımdan necə keçdin?
 Sən eşqin salamını qorxuyamı dəyişdin?
 Yoxsa sən öz əhdinə, ilqarına ağ oldun?
 O qədər yaxın ikən, bu qədər uzaq oldun.
 Şirin gülüşlərimiz, acı fəğanlarımız
 Bir salama dəymədi?
 Qayğılı anlarımız, qayğısız anlarımız
 Bir salama dəymədi?
 Sən neylədin, bir düşün!
 Yalnız indi anladım: ah, sən daha mənimçün
 Əlçatmaz bir çiçəksən,
 Yaşanmış günlərim tək geri dönməyəcəksən!...
 Qop, ey tufan, əs, ey yel! Xəzəl olum, tökülüm
 Düz beş il ürəyimdə
 Bəslədiyim məhəbbət, bir salama dəymədi.
 Bir günlük həsrətimə dözə bilməyən, gülüm,

Bəs nə oldu?
 Bu həsrət bir salama dəymədi?
 Getdin, dalınca baxdım, can ayrıldı canımdan,
 Sən necə etinasız ötə bildin yanımdan,
 Ah çəkdim, başım üstə yarpaqlar əsdi, gülüm,
 Sənin qəlbin əsmədi.
 Arxana da baxmadın!
 Niyə sənin yolunu məhəbbətin kəsmədi?...
 Qazancımız de, bumu?
 Deyilməmiş o salam əlvidamız oldumu?
 Sən mənə zülm eylədin, mənə zülm yaraşır.
 Bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır.

"Şəkidən gələn səslər" kitabına filologiya elmləri doktoru, görkəmli ədəbiyyat tənqidçisi Vaqif Yusifli eyniadlı, əhatəli Ön söz yazıb və "İstedadlı şair Ramiz Orsər Şəkinin neçə əsrlik tarixi boyu yaşayıb-yaradan söz adamları haqqında ensiklopedik səciyyəli bir kitab nəşr edib", - deyə toplunun əhəmiyyətini oxucuların diqqətinə çatdırır. Daha sonra ədəbiyyatşünas-alim heyətini də gizlətmir: "Bu kitabın səhifələrini vərəqlədikcə gözlərim qarşısında qeyri-adi bir mənzərə canlanır. Bir ərazidən bu qədər şair, yazıçı, jurnalist-söz adamı yetişməyi doğrudan da, möcüzədir". V.Yusifli uzun illərin gərgin axtarışlarının nəticəsi olan möhtəşəm ensiklopedik toplunu araya-ərsəyə gətirmiş tərtibçiyə razılığını bu cür ifadə edir: "Ramiz Orsər bəlkə də bir institutun, ya institutun bir şöbəsinin qatlaşa biləcəyi bir işi təkbaşına həyata keçirib. XIII əsrdən çağımızacan Şəkidə doğulan neçə sənət adamı haqqında bitkin məlumat vermək, onların əsərlərindən nümunələr təqdim etmək sizə asan gəlməsin. Bunu ancaq ürəyində Şəki məhəbbəti olan, Şəkini öz varlığından artıq sevən bir şəkili edə bilmiş..." (Orsər, 2018: 4)

Toplunun əhəmiyyətini həm də "Şəki ədəbi mühitinin öyrənilməsində bütün qaranlıqları işıqlandıran kitab" kimi səciyyələndirməklə yanaşı, alim Şəkidə mədəniyyətin, maarifçiliyin, məktəbdarlığın inkişafının, teatra, elmə, incəsənətin digər sahələrinə artan marağın kitabı vərəqlədikcə bir yaşanan tarix kimi göz önündə canlandığını xüsusilə vurğulayır. V.Yusifli kitabı Ramiz Orsərin "şah əsəri" hesab edərək, bu əsərin hələ tamamlanmadığını güman edir; çünki ən azından "hələ Şəki teatri, Şəki elm xadimləri, Şəki din-ruhani aləmi, Şəki mətbuat tarixi, Şəki memarlığı... öz müəllifini (tədqiqatçısını – Q.M.) gözləyir" (Orsər, 2018: 10).

Tərtibçi Ramiz Orsər "Şəki ədəbi mühiti və tarixi haqqında bir neçə söz" adlı araşdırma yazısında belə qeyd edir: "Azərbaycan ədəbi fikir tarixində Şəki ədəbi zonası müxtəlif ədəbi zirvələrə ünvanlıdır: XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında – dramaturgiyada və nəsrə M.F.Axundzadə zirvəsi; pedaqoji fikir tariximizdə R.Əfəndiyev zirvəsi; ədəbi irsimizin toplanması və nəşrində Salman Mümtaz zirvəsi; XX əsr Azərbaycan poeziyasında milli azadlıq mücadiləsinin Bəxtiyar Vahabzadə zirvəsi; "anti-sovet komediyası"nın Sabit Rəhman zirvəsi; ədəbiyyatşünaslıqda Yaşar Qarayev zirvəsi; publisistika və jurnalistikada Şirməmməd Hüseynov zirvəsi; türkologiya və milli azadlıq ideologiyasının Aydın Məmmədov zirvəsi..." Və biz də öz növbəmizdə həmin qeydlərə bunları əlavə edərdik: Şəki ədəbi mühiti, fəlsəfi və ictimai fikir adamları ümumilikdə Azərbaycan, Türk və digər Şərqi və Qərbi ölkələrinin ictimai fikir tarixinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmiş, yeni ideologiyaların formalaşması və inkişafında mühüm rol oynamışlar. Bu mühit günü bu gün də mövcuddur, yüksək tempə inkişafdadır.

Ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənar da Azərbaycanımız və burada yetişib-formalaşan yeni mütərəqqi ideyalı ədəbiyyat, eləcə də digər elm sahələri ilə bağlı bütün nəzərəçarpan yeniliklərdə Şəki ziyalılarının töhfələri olub və olacaqdır. Əsas olan budur ki, bu töhfələri vaxtında aşkara çıxarıb dəyərləndirməyi bacaran Ramiz Orsər kimi araşdırıcılarımız olsun.

Ramiz Orsər bu sahədə axtarışlarını yorulmadan davam etdirir, o “Şəkidən gələn səslər”in II cildinin materiallarını toplamaqla məşğuldur. Bu məqsədlə tərtibçi möhtərəm oxucuları bu fədakar işində ona yardımçı olmağa səsləyir: “Əminik ki, bu diyarla bağlı ədəbi nümunələrin toplanıb II kitabda daha mükəmməl şəkildə oxuculara təqdim edilməsində kömək əlinizi əsirgəməyəcəksiniz”.

Uğur olsun...

Ədəbiyyat

CƏFƏRZADƏ, Ə. (2005). Azərbaycan qadın şairləri antologiyası. Bakı, Avrasia Press, 256 səh.

MÜMTAZ, S. (1929). İnqilab və mədəniyyət dərgisi, 1929-cu il, 3-4-cü sayı.

ORSƏR, R. (2018). Şəkidən gələn səslər. Bakı, Elm və təhsil, 856 səh.